

ארבע קושיות

בוחן של השאלות כמפתח לצמיחה

שיעור לנשים לקראת חג הפסח

עיבוד ועריכה לפי מקורות: צפורה גורליק

פתיחה

מספרים על חתן פרס נובל לפיזיקה, **איזידור אייזק ראבי**, ששאלו אותו פעם: "איך הפכת למדען?" הוא ענה, שזה בזכות אימא שלו.

"כששאר הילדים היו חוזרים מבית הספר," הוא סיפר, "האימהות שלהם היו שואלות: 'נו, מה למדת היום?'. אבל אימא שלי הייתה שואלת משהו אחר לגמרי. היא הייתה אומרת: '**אידי, האם שאלת היום שאלה טובה?**'".

ראבי הסביר שההבדל הזה הוא שהפך אותו למדען – ההבנה ששאלות חשובות הרבה יותר משינון תשובות מוכנות.

זהו כוח נשי. אמא שלו הבינה: **שאלה היא המפתח לצמיחה**.

חכמינו הלכו צעד אחד קדימה. הם הבינו שכדי שילד (או אדם בכלל) ישאל שאלה טובה, הוא צריך שמשו **יתמיה** אותו ויעורר אותו לשאול. הוא צריך להרגיש שמשו פה 'לא רגיל'.

ליל הסדר הוא לילה של שאלות. בגלל מרכזיותו של אירוע יציאת מצרים תיקנו חכמים שהאירוע המשפחתי שלנו באותו ערב יתמיה, יסקרן, יעורר את הילדים – וגם אותנו – לשאול שאלות, וגם לקבל תשובות.

זהו הלילה היחיד בשנה שבו ההלכה מצווה עלינו 'לעשות שינויים' כדי שהילד יסתכל על השולחן, יראה שמשו שונה מהרגיל, וישאל מעצמו: **מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?** למה אנחנו אוכלים מצה ולא לחם? למה אוכלים ירק מר וחרוף בלילה כל כך חגיגי? למה אוכלים בהסבה?

מכל סימני הסדר, החלק של '**מגיד**', כלומר אמירת ההגדה, הוא החלק הכי ארוך. מספרים בו את כל סיפור יציאת מצרים, עשר המכות, הניסים והלקחים מהם. ארבע הקושיות ממוקמות מיד בהתחלה של ה'מגיד'! כלומר, את עיקר ליל הסדר מתחילים בשאלות.

בשאלות, הכלל הוא: עומק השאלה משפיע על עומק התשובה.

תשאלו שאלות טובות – תקבלו תשובות טובות!!!

האם פעם שאלנו את עצמנו מה המיוחד בארבע הקושיות שהילדים שלנו משננים? למה זה כל כך חשוב?

ומה, מה באמת עונים להם? מה התשובה?

היום נצלול לעומקן של ארבע הקושיות, נבין את הכוח שלנו כאימהות לעורר את הילדים לשאול, לחשוב, ולקבל תשובות. נגיע מוכנות יותר לליל הסדר המשפחתי שבו אנו מעבירים את המסורת והמהות של עם ישראל - לדור הבא, הילדים שלנו.

כי ישאלך בנך

בתורה נאמר בפרשת בוא (שמות י"ג, י"ד) "והיה כי ישאלך בנך וגו' " ואמרת אליו עבדים היינו...". מפסוקים אלו למדו, שאת ההגדה מצוה לומר בדרך **תשובה לשאלות**, הנשאלות ע"י הבנים.

לכן תקנו חז"ל לעשות כמה פעולות בליל הסדר, שאינן מגוף מצוות החג, במטרה לעורר את התינוקות שישאלו על השוני בלילה הזה, ויבואו לשאול את השאלות, עליהן יקבלו את התשובה המתאימה בסיפור יציאת מצרים. בין הפעולות המיוחדות שנועדו להתמיה את הילדים (מתוך הגדה של פסח-הרב י. גרין):

א. בליל פסח, לפני עשיית הסדר, מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים (או – הפתעות משמחות). כדי שיראו שינוי וישאלו "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות".

ב. אכילת הכרפס לאחר טיבולו במי מלח גם היא נועדה להתמיה את התינוקות. בראותם שאוכלים ירק, וטובלים אותו במי מלח עוד לפני הסעודה.

ג. יש מפרשים האומרים, כי גם נטילת הידיים לפני אכילת הכרפס נועדה להתמיה את התינוקות, במיוחד שנטילים ידיים ללא ברכה.

ד. אחרי "הא לחמא עניא" ולפני "מה נשתנה", מסלקים את הקערה עם המצות לצד אחר, והתינוק תמה ושואל: עדין לא אכלנו וכבר עוקרים את הקערה מלפנינו. (ומתוך כך הוא יבוא לשאול גם שאר הדברים).

ה. גם מזיגת הכוס השני אחר "הא לחמא עניא" נועדה לעורר את התינוקות שישאלו: למה מוזגים כעת כוס שניה לפני הסעודה? הרי אין הדרך לשתות לפני הסעודה, כל ימות השנה?

מנהג ישראל לעשות דגש מיוחד וחגיגי כשמגיעים לקטע של 'מה נשתנה':

*שואלים בשפה המדוברת – המטרה היא להבין מה ששואלים ולכן אם מבינים יותר ברוסית \ אידיש \ אנגלית – שואלים בתרגום.

*כל אחד מהנוכחים שואל את ארבע הקושיות. הראשון ששואל הוא הקטן שבבנים, ומהקטן – לגדול.

אם אין בן, הבת שואלת. ואם אין ילדים, אשתו שואלת. ואם אין לו אישה, הוא שואל את עצמו. אצל אדמו"ר הזקן היו הבנים והנכדים שואלים את ארבע הקושיות. אצל אדמו"ר מהר"ש היה נוהג שכל אחד מהבנים היה שואל "מה נשתנה", ולאחת הגרסאות בסיפור זה - גם הבנות היו שואלות "מה נשתנה".

*מנהגנו אשר השואל את ארבע הקושיות מקדים לאמירתו מה נשתנה:

ובלשון הקודש: אבא, אשאל אותך ארבע קושיות.

גם מי שאין לו אב שואל בנוסח: "אבא, אשאל אותך ארבע קושיות". גם הגדולים שואלים השאלות (לאחר שאלת הקטנים), ובנוסח הנ"ל.

* לפני כל שאלה מדגיש השואל את מספרה: "הקושיא הראשונה היא", "הקושיא השניה היא" וכו'.

כל הילדים מחכים לקטע של מה נשתנה בליל הסדר. זהו רגע עוצמתי ומיוחד שבו הם במרכז העניינים. ביכולתנו כאימהות להעצים את החוויה שלהם מהלילה הזה:

- ללמוד את ארבע הקושיות בעצמנו ולהסביר אותם לילדים שלנו לפני הפסח, תוך כדי הניקיונות או ארוחות ערב החג, כדי שיבינו מה שואלים.
- לעודד אותם לשנן את ארבע הקושיות, כל אחד לפי יכולתו ובהתאם לגילו.
- להשמיע בבית את השיר ולשיר יחד.
- להשתדל שהילדים יישנו שנת צהרים בערב החג על מנת שיהיו ערניים בליל הסדר בשעה מאוחרת.
- כאשר ילד שואל בתורו בליל הסדר, להקשיב לו בלי הסחות דעת, לשבח אותו לפני כל המשפחה והאורחים. חשוב לכבד גם ילד שמתבייש. הוא בהחלט יכול להגיע ליד אבא ולשאל בשקט.
- יש הנוהגים לתת פרס או הפתעה קטנה לכל ילד ששאל את ארבע הקושיות.

הרבי עודד מאוד את הילדים (אף קטנים ממש) שישאלו את ארבע הקושיות. ניתן להראות את הוידאו הבא: https://he.chabad.org/multimedia/media_cdo/aid/3296330

מהן 4 השאלות הללו ומדוע הן כל כך חשובות? על כך נרחיב היום.

ליל הסדר

מדוע נקרא לילה זה **ליל הסדר**?

ההסבר הפשוט הוא, כי בלילה זה ישנן 15 פעולות שיש לעשותן לפי הסדר: קדש ורחץ וכך הלאה.

המהר"ל מפראג מסביר כך:

רמז בתוכו כי כל מה שאירע לבני ישראל מאז נעשו לעם ביציאתם ממצרים ועד היום - אין בו מקרה, כי אם כל הקורות הן **בסדר** ובהשגחת הבורא. (מהר"ל, גבורות ה')

כלומר, הלילה הזה מעניק לכולנו את המתנה החשובה ביותר: את ההבנה שבעולם יש סדר. סדר אלו.

ההוכחה הטובה ביותר היא הלילה הזה. ליל פסח מאפשר לנו להרים את הראש מעל ההווה ולפתח פרספקטיבה של 3300 שנה. כשאנו בתוך אירוע קשה, הכול נראה מפחיד וההיגיון נעלם, אבל הלילה הזה קורא להרים את הראש מעל הרגע המלחיץ ולבחון פרספקטיבה של 3300 שנה.

נחשוב רגע: בשנת ב' תמ"ח לבריאת העולם, לפני 3338 שנה, יצא עם של עבדים מהאימפריה האדירה במצרים אל המדבר הגדול. מיליוני אנשים יצאו ללא אוכל, ללא מים וללא שום הגנה צבאית – איזה סיכויי הישרדות היו להם? לפי חוקי הסטטיסטיקה מי היה אמור להתקיים היום - האימפריה האדירה או קבוצת העבדים? אבל למעלה מ-3300 שנה חלפו וכיום איש אינו זוכר את פרעה. עם ישראל חי!

למרות חוסר הוודאות שאנו חווים כעת כעם בזמן מלחמה עם מעצמה כמו איראן, למרות שהחיים נראים כמו רכבת דוהרת שאיש אינו יודע מה התחנה הסופית שלה ועדיין אויבנו קמים עלינו לכלותנו – התבוננות ברעיון של ליל הסדר מיישרת את הראש ונותנת לנו מרחב נשימה ללא לחץ ודאגה: ה' לי לא איראן(ו). לעולם הזה יש סדר ותוכנית, אין 'פשלול'. הקב"ה מצילנו מידם. אנחנו מתקדמים אל היעד, מתקרבים כל הזמן אל הניצחון האמיתי, אל הגאולה האמיתית והשלימה.

הסבר נוסף מביא בעל ה'תפארת שלמה' מראדומסק (שהיה אדמו"ר חשוב בפולין לפני כ-150 שנה): לימוד התורה מורכב מארבעה רבדים: **פרד"ס**. ראשי תיבות פשט, רמז, דרוש וסוד, וכל מצווה או מנהג מיוסדים על ארבעת ההיבטים האלו. הביטוי "**סדר**" הוא ראשי תיבות "סוד, דרוש, רמז". ללמדנו שאל לנו להסתפק בלילה הזה רק בפשט המנהגים, כי במיוחד בליל הסדר יש הסבר וטעם עמוק לכל מנהג ופעולה. עלינו לצלול אל עומקם ולהבינם בכל הרבדים והסודות הטמונים בהם.

בשיעור היום נתמקד על מנהג שאלת ארבע הקושיות ונבין אותן לא רק לפי הפשט אלא גם לעומק.

- לשיקולך כמה להרחיב וכמה לקצר בשני החלקים הבאים של השיעור. בחלק ה'פשט' מובא ההסבר הפשוט של הקושיות והמענה עליהן, ולאחר מכן דיון על סדר הקושיות והנלמד מכך. בחלק הבא מובא ההסבר החסידי והעמוק (וגם האקטואלי) של הרבי – הקבלה לנושא הגלות והגאולה.

ארבע הקושיות – פשט

ארבע השאלות מכוונות לארבע השינויים הבולטים ביותר בערב זה.

מתחילים ב **מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?**

כלומר, מדוע הלילה הזה, "ליל הסדר", שונה כל כך משאר לילות השנה? מה פשר הטקסים הייחודיים והמשונים שאנו עורכים בלילה הזה?

שימו לב: את **התשובה** לשאלה אנו מקבלים באמצעות סיפור יציאת מצרים שאותו אנו מספרים באמירת ה'הגדה של פסח' בתגובה לשאלה 'מה נשתנה'.

לאחר הפתיחה הכללית, שואלים באופן ספציפי על ארבעה שינויים בולטים שיש בסעודת ליל הסדר לעומת הסעודות הרגילות בכל ימות השנה.

ש. מהם השינויים לפי דעתך?

בקצרה, השינוי הבולט הוא המצווה החשובה ביותר בלילה הזה – אוכלים מצה ולא לחם או חלות. כמו כן אוכלים חזרת – ירק מר וחריף בסעודה חגיגית והוא המצווה השנייה בחשיבותה – אכילת המרור. זוהי מצווה מדרבנן בזמן הגלות. גם צורת הישיבה שונה הלילה וזו מצווה נוספת חשובה – מצוות האכילה בהסיבה. בנוסף, פעמיים במהלך הערב טובלים מאכלים, וזה באמת לא רגיל.

ובעת נסביר את הנוסח העתיק של השאלות וההסבר הפשוט (וגם התשובות!) כדי שנדע לעצמנו וגם נוכל להסביר לילדינו.

למנחה: בכוונה ההסבר כאן אינו לפי סדר מסוים. ההתייחסות לסדר הקושיות היא בשלב הבא בשיעור. לשיקולך.

- **שָׁבַקְל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֻמֵּץ וּמִצֵּה, הַלֵּילָה הַזֶּה – כָּלוּ מִצֵּה.**

מה אנחנו שואלות כאן? מה העניין של החמץ והמצה? מדוע בעצם אוכלים מצות בפסח? למה לא מספיק לאכול גם וגם, ומדוע חשוב כל כך להקפיד על אכילת מצה בליל הסדר?

התשובה: אנו נמנעים מחמץ ואוכלים מצה כזכר לבצק של אבותינו שלא הספיק לתפוח. כאשר הגיעה שעת הגאולה, הכינו עם ישראל אוכל – צידה לדרך לקחת איתם אל המסע הארוך שעתידי לעמוד בפניהם במדבר. מפאת החיפזון לא הייתה להם שהות להתפיח את הבצק, והלחם העגול שהכינו בזריזות היה דק מאוד. עם ישראל התמסר ליציאה ממצרים אל הלא נודע מתוך אמונה גדולה בה' שידאג להם במסע, אף שבאמתחתם רק מצות.

• **שָׁבַקְל הַלֵּילֹת אֵין אָנוּ מְטַבִּילִין אֶפְלוּ פֻּעַם אַחַת, הַלֵּילָה הַזֶּה – שְׁתֵּי פְעָמִים.**

מה אנחנו שואלות כאן? מדוע אנו מבצעים שתי פעולות טבילה חריגות שאיננו רגילים בהן בשאר השנה – טבילת ה'כרפס' במי מלח וטבילת ה'מרור' ב'חרוסת'? מה הקשר בין המנהגים האלו לסיפור הלילה?

התשובה:

- **הטעם הגלוי:** הטבילה הראשונה, **כרפס** במי מלח, נועדה לעורר פליאה אצל הילדים (והמשתתפים בכלל) כדי שישאלו ויפתחו בסיפור הגאולה. **החרוסת**, בעלת המרקם הבוצי, מזכירה לנו את הטיט שבו עבדו אבותינו בכפייה בבניית ערי מצרים.
- **משמעות הטבילה - לפי ה"בן איש חי":** שתי הטבילות מסמלות שני רגעים של "טבילה בדם" בהיסטוריה של עם ישראל. **הראשונה** – טבילת כתונת יוסף בדם על ידי אחיו, מעשה שהוביל למכירתו ולגלות מצרים הקשה. **השנייה** – טבילת אגודת האזוב בדם קורבן הפסח ומריחתו על המשקופים, מעשה שאותו עשו עם ישראל בדיוק בלילה זה במצרים, ועל פי סימן זה פסח ה' על בתי היהודים במכת בכורות. זו הייתה תחילת הצלת עם ישראל מגלות מצרים.

• **שָׁבַקְל הַלֵּילֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׁאָר יִרְקוֹת, הַלֵּילָה הַזֶּה – מְרוֹר.**

מה אנחנו שואלות כאן? בקערת הסדר מונח ירק מרי, חריף ולא טעים. למה עלינו לאכול בלילה כה חגיגי ירק מר במקום הירקות הרגילים והטעימים שאנו אוכלים בכל ימות השנה?

התשובה: המרור כשמו כן הוא – הוא נועד להזכיר לנו את המרירות, הקושי והכאב הפיזי והנפשי שעבר העם שלנו כעבדים. הגלות במצרים נמשכה 210 שנים ארוכות, ואכילת המרור מחברת אותנו לתחושת השעבוד, כדי שנוכל להעריך באמת את טעם החירות שזכינו לה לאחר מכן. כשנותנים מקום לקושי ולצער, שמחת החירות גדולה ומשמעותית הרבה יותר.

• **שָׁבַקְל הַלֵּילֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבֵין וּבֵין מְסֻבִּין, הַלֵּילָה הַזֶּה – כָּלְנוּ מְסֻבִּין.**

מה אנחנו שואלות כאן? מה השתנה הלילה שאנו מאמצים נימוסי שולחן "מלכותיים" ויושבים בהטיית גוף (הסיבה)? מדוע חשוב להפגין גינוי כבוד וחירות דווקא עכשיו, במקום לשבת בצורה הרגילה והנוחה לנו?

התשובה: ההסיבה שלנו היום מסמלת את העובדה שיציאת מצרים אינה סיפור עתיק מהעבר. אנו יושבים בבני מלכים לאחר שעברו 3338 שנה מיציאת מצרים! בכך אנו מצהירים כי הלילה הזה נולדנו כעם שאינו כפוף למגבלות הטבע, עם שבורא עולם בחר בו והוציא בעצמו לחירות. גם היום, בפנימיות שלנו, אנו בני חורין, ואנו חוגגים את המורשת והנצחיות שלנו בגאווה גדולה. עם ישראל חי!

סדר מפתיע

מעניין לבחון את המבנה המפתיע של ארבע הקושיות.

אם נסתכל על הגדות בנוסח אשכנז, נראה שהן פותחות בשאלה על המצווה המרכזית של הערב – אכילת המצה. הקושיה השנייה נוגעת למצווה הבאה בחשיבותה, אכילת המרור (שהיא חובה מדברי חכמים בימינו). גם הקושיה האחרונה עוסקת ביסוד משמעותי בסדר – מצוות ההסיבה.

אלא שדווקא בין שתי הקושיות הללו יש שאלה על עניין שנראה שולי בהרבה: "שבכל הלילות אין אנו מטבילים אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים". הילדים תוהים על המנהג הלא שגרתי לטבול כרפס במי מלח ומרור בחרוסת. מדובר במעשה שהוא בסך הכל מנהג ישראלי; הוא לא הוגדר כמצווה מהתורה ואף לא כחובה מדברי חכמים, ומי שדילג עליו לא פגע בעיקרי הסדר. אם כך, קשה להבין מדוע השאלה הזו מקדימה את השאלה החשובה על ההסיבה?

התמיהה מתעצמת כשבוחנים את סדר הפעולות הכרונולוגי:

ההסיבה מתחילה כבר בקידוש, ממש בתחילת הערב, בעוד שהטיבול הראשון קורה רק מאוחר יותר בשלב ה'כרפס'. הגיוני היה, אם כן, לדחות את שאלת הטיבולים לסוף הרשימה.

ויותר מכך: בנוסח עדות המזרח ובנוסח חב"ד הקושי גדול פי כמה. הגדות אלו, הנשענות על פסקי הרמב"ם ורב עמרם גאון (ומקורן בתלמוד הירושלמי), מציבות את שאלת הטיבול בתור **הקושיה הראשונה והפותחת!** כלומר, עוד לפני שהילד מתייחס למצה (דאורייתא), למרור או להסיבה (דרבנן), מתחילים דווקא בתמיהה על טבילת הכרפס במי המלח. הגדות עתיקות רבות מצטטות נוסח זה בדיוק, ביניהן: רבי סעדיה גאון, הרמב"ם, האבודרהם והטור, ולמעשה ההגדה המודפסת הראשונה (בשונצינו, בשנת 1485) הכילה בדיוק את אותה הנוסחה.

זהו סדר שנראה תמוה מכל זווית: הטיבול הוא המעשה בעל הדרגה ההלכתית הנמוכה ביותר ברשימה, והוא גם לא הפעולה הראשונה שמתרחשת בלילה. מדוע מעניקים למנהג זה את המקום המכובד ביותר בין ארבע הקושיות?

הסבר א – מהותם של מנהגי ישראל

בתוך עולם המצוות שאנו מקיימות, ישנן מצוות שבורא עולם בכבודו ובעצמו כתב לנו בתורה; ישנן כאלו שנקבעו על ידי חכמינו לאורך הדורות; וישנם המנהגים – אותן מסורות יקרות שעברו מדור לדור. אם נחשוב על סדר היום היהודי ובכלל כיצד הבית שלנו נראה, נשים לב למנהגים הרבים המקיפים אותנו:

ש. תנו דוגמא למנהגים שאינם דאורייתא או דרבנן!

דוגמאות: כיפה, נטילת ידים בבוקר, מודה אני, סדר נעילת הנעליים, לומר ברוך ה', תספורת בגיל 3, חגיגת בר \ בת מצווה, סימני ראש השנה, סימני ליל הסדר, זמירות שבת, סעודה שלישית, חנוכה הבית, מנהגי חתונה (כמו שמלה לבנה) ועוד ועוד מנהגים שמקיפים את כל חיינו ואיננו יכולים לדמיין את עצמנו בלעדיהם.

לחלק מהמנהגים ישנם מקורות קדומים ביותר עוד מזמן המשנה והגמרא, וחלקם הולכים ומתחדשים בכל תקופה ותקופה.

בעקבות גלויות עם ישראל, ישנם מנהגים רבים המשתנים מקהילה לקהילה, וההכוונה התורנית היא שכל אחד ינהג במנהגי אבותיו. ספרים רבים בספרות ההלכתית מוקדשים לחקר המנהגים, לבדיקת כשרותם, לתיעודם, ולהפצתם.

{רבותינו נשיאנו ייחסו חשיבות עצומה למנהגים שהונהגו על ידי נשיאי תורת החסידות, והתבטאו שהשמירה עליהם מוסיפה ביראת שמים. אדמו"ר הרי"צ אמר: "מנהגי ליובאוויטש מיוסדים לא רק על הלכה או על הידור מצווה, אלא גם על ענינים רוחניים הנוגעים בנפש. הם מעמידים את הלך הרוח הכללי של יהודי על בסיס של עבודה, שהוא ובני ביתו מוארים ברוח הטהרה שהמנהגים מביאים איתם" (ספר השיחות תש"ב עמ' ל"ב)}.

נשאלת השאלה: אם רצון ה' הוא שנקיים את כולם, מדוע הוא לא פירט את הכול בצורה של ציווי חד-משמעי בתורה וזהו?

התשובה טמונה בהבנה שמצווה היא הרבה מעבר ל"פקודה" יבשה; מצווה היא, ביסודה, מערכת יחסים חיה. הרבי הסביר זאת פעם דרך משל נוגע ללב על הקשר בין אבא לבנו (בעיבוד חופשי):

ישנן פעמים שבהן האב נותן לבנו הנחיות ברורות ומפורשות: "תשקיע בלימודים", או "הקפד על כללי הבטיחות בדרכים". אלו הוראות שאינן משתמעות לשתי פנים. במקרים אחרים, האב לא מצווה בגלוי אלא רק רומז, מתוך ציפייה שהבן יבין את הצורך מעצמו. הוא עשוי לומר: "הכיר עמוס בכלים", והוא מצפה שהילד יבין לבד שזה הזמן לקום ולעזור. וישנם רגעים שבהם האב שומר על שתיקה מוחלטת. הוא לא אומר דבר, כי הוא רוצה לראות האם בנו יבין את רצונו מאהבה ומיזמתו האישית. לקראת יום הולדתו, למשל, הוא לא יבקש מהבן מתנה; הוא מחכה לראות האם הבן ירגיש בעצמו את הרצון לשמח אותו.

כך בדיוק נראית מערכת היחסים שלנו עם הקדוש ברוך הוא דרך המצוות והמנהגים: קיימות מצוות שכתובות בפירוש ובצורה גלויה בתורה. אחרות רק נרמזו בין השיטין, ודרשו מחכמינו להעמיק ולחשוף את הכוונה המסתתרת בהן. והדרגה השלישית – המנהגים – אלו כלל לא נכתבו בתורה. הם הושארו לנו מתוך אמונה שאנחנו, כילדיו, נשכיל להבין בעצמנו מה משמח את אבינו שבשמיים.

אם נשאל "מה חשוב יותר?", התשובה תלויה בנקודת המבט: אם נסתכל על המצווה כ"ציווי" בלבד, הרי שאי-קיום מצווה מהתורה הוא חמור בהרבה. הרי אף אבא לא יעניש את בנו רק כי הוא שכח את יום הולדתו, בעוד שעל הפרת כללי בטיחות הוא יכעס מאוד. לכן, מהיבט החובה, המצוות מהתורה הן בראש סדר העדיפויות.

אך אם נתמקד במערכת היחסים ובעומק הקשר, נגלה שהמנהג - הוא זה שמבטא את האהבה העשירה והקרובה ביותר בין הבן לאביו. המנהג הוא אותה "מתנת יום הולדת" שנובעת מרצון הלב ומקרבה יתרה, ולא רק מחובה.

לכן בנוסח ההגדה פותחים את ארבע הקושיות בשאלה על המנהג – על הטיבול של הכרפס. אנו רוצות להראות, שהדבר הראשון שמעורר אותנו הלילה הוא דווקא המקום, שבו אנו מבטאים את שיא הקשר והאהבה שלנו לה'. והדבר בוודאי גם משפיע על הילדים שלנו, כפי שהסביר הרבי:

הסבר ב' – יסוד בחינוך הילדים

(תקציר מעובד מתוך לקו"ש חלק א', חג הפסח עמ' 224)

יש המתייחסים בכובד ראש לחוקי התורה (מצוות דאורייתא), ואף למצוות דרבנן, ומוכנים אף למסור את הנפש על קיומם, אך למנהגים שמוגדרים כ'מנהג ישראל' מתייחסים פחות ברצינות. אם מסתדר לקיימם – מצוין, אבל ממש לא בגדר חובה וברור שלא למסור את הנפש על כך. לפי גישה זו, כשמדובר בחינוך ילדים הדבר עולה במאמץ מרובה ולכן יש להשקיע במה שחשוב באמת, בעיקר ולא בטפל. במצוות התורה ולא במנהגים.

אבל כאן באה ההוראה מסדר הקושיות: הקושיה שנבחרה להיות הראשונה היא דווקא על מנהג ישראל בטיבול הכפול בליל הסדר. כי הדבר הראשון שילד רואה ועושה עליו רושם הוא דווקא המנהגים.

אם ילד יקבע עיתים לתורה ויקיים מצוות, יתפלל וכו' אך הסביבה הקרובה שלו (החדר, הבית, הכיתה) תהיה דומה לסביבה הלא – יהודית, לא יהיה ניכר עליו שהוא יהודי ושהוא שונה מכל העמים. דבר זה יביא לכך שגם במצוות שיעשה לא תורגש הקדושה הדרושה, ולאחר זמן זה ישפיע גם על קיום המצוות בפועל.

סדר הקושיות מורה לנו את היסוד הראשון בחינוך!

על הילד לדעת שהוא יהודי. ובכך הוא שונה מכולם. דבר זה מושג על ידי **המנהגים, שהינם בולטים לעין ובעיקר הם משרישים את התחושה כי "אתה בחרתנו מכל העמים" וזהו הבסיס לכל התורה.** כנאמר: "מנהג ישראל – תורה (ואפילו מנהג נשים)" ולכן – אין מקום לשקול מה עדיף או לוותר על דבר.

הרעיון שעלינו לזכור הוא, שהילדים מתבוננים בנו. מה שחובה עלינו לעשות – אין בכך משהו מיוחד שאבא או אמא עושים, לדוגמא כשאוכלים מצה או מרור, הרי זו מצווה וחובה – אין לנו ברירה אחרת – לילד אין מושג האם ההורה מעריך זאת או מה דעתו האישית. אולם כשאבא או אימא מקפידים על מנהג, מעבר להלכה היבשה, זה כבר ברור לילד שזה מרצונם האישי.

אדם בטבעו מחפש שייכות, ושואף להיות 'חלק ממהשהו'. כאשר אבא או אימא חיים לפי סולם ערכים מסוים – הם סוחפים את הילד אחריהם. הילד מחפש נרטיב, סיפור משפחתי להיות חלק ממנו, והסיפור הזה נקלט במוחו דרך העיניים המתלהבות של אבא ואימא, שעושים יותר ממה שחייבים, ומנהג ישראל יקר בעיניהם. אז כן, זה בידיים שלנו להראות לילדים את החביבות של המנהגים וההכנות לחג הפסח, בהתלהבות ובשמחה הרבה מעבר למה שחייבים:

*לקנות לילד בגד חדש לחג – מראה על החשיבות ומגדיל ציפייה.

*לייחד לכל ילד הגדה יפה לחג, תואמת גיל.

*לשים כלים יפים על שולחן הסדר.

*להיות חיוביים ופחות להתלונן באוזני הילדים על העבודה הקשה והלא נגמרת, כאבי הגב והשעה המאוחרת... (כמובן אפשר וחשוב לפרוק באוזני אחות \ חברה וכד'. אך לשים לב מה המסר שעובר לילדים!)

*הילדים במרכז הלילה! להשקיע מחשבה כיצד השותפות של הילדים בליל הסדר תהיה אקטיבית ולא פאסיבית.

ארבע הקושיות – ההסבר החסידי

תורת החסידות מסבירה את הקושיות במשמעותן העמוקה.

וכך מפרש אדמו"ר הרשב"ב את "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות" כפי שמובא בספר 'היום יום' בתאריך י"ט ניסן (הציטוט – עבורך):

פעם פירש אדמו"ר [אדוני אבי מורי ורבי]: מה נשתנה הלילה - גלות שנמשל ללילה - הזה - האחרון - מכל הלילות - גלויות שקדמוהו.

שבכל הלילות אין אנו מטבילין - לשון מרוק נקיון וטהרה - אפילו פעם אחת - לא נגמר המירוק בהם, כי הרי הי' [ה] אחריהם עוד גלות - הלילה הזה שתי פעמים - מירוק גוף וגילוי הנפש.

שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ או מצה - היינו כי גם אחר הגלות, העבודה היא מצד נפש האלקית, מצה ביטול, ומצד נפה"ב [נפש הבהמית], חמץ ישות. - הלילה הזה - אחר גלות האחרון - כולו מצה - שיועבר רוח הטומאה.

שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות - כל המקנא פניו מוריקות, ובכל הגלויות הרבה בחינות בקנאה: קנאת סופרים והדומה - הלילה הזה - אחר גלות האחרון - כולו מרור - קנאה היותר גדולה, על דרך מאמר רבותינו זכרונם לברכה כל צדיק נכוה מחופתו של חברו.

שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין - כל הגילויים שעל ידי הגלויות - אוכלין - בחינת התענוג, ויש התפשטות התענוג ותענוג העצמי ויש מי שמגיע בעבודתו להתפשטות התענוג ויש לתענוג העצמי - הלילה הזה - אחר גלות האחרון - כולנו מסובין - שכל ישראל יגיעו לבחינת תענוג העצמי.

- בשיעור זה נתייחס לביאור הרבי בהתוועדות פסח תשל"ב (השונה מעט מהביאור ב'היום יום' בעיקר בקושיה השלישית והרביעית). בהתוועדות מיוחדת זו נכחו ילדים ממשפחות חב"ד שיצאו לא מכבר מרוסיה הסובייטית, והרבי ביקש שישירו מה נשתנה גם ביום הראשון וגם בהתוועדות של היום השני של החג, ולאחר מכן ביאר את ארבע הקושיות בשפה המותאמת לילדים (שהרגישו על בשרם את יציאת מצרים, וכידוע ס.ס.ס.ר בגימטריה - מצרים).

במה שונה גלות זו מכל הגלויות שקדמו לה?

מעובד משיחת פסח תשל"ב, תורת מנחם חלק סח עמ' 117 - 122

הרבי מסביר, כי בעומקן של ארבע הקושיות מסתתרת השאלה שכולנו שואלים, שמטרידה את כולנו. לא רק למה אוכלים מצה ומרור, אלא –

למה כל כך קשה להיות יהודי?

למה אנחנו בגלות כל כך ארוכה?

ואיך תבוא הגאולה כך פתאום? ומה יהיה בה, בגאולה שיפתור לנו את כל הבעיות? ומי אמר שאחרי הגאולה הזו לא יגיעו עוד צרות אחרות?

מסביר הרבי, כי הגלות נמשלה ללילה. בלילה החושך מסתיר ומכסה את כל מה שקיים. כך הגלות מסתירה על קיומו של אלוקים – בעולם בכלל, אצל עמי העולם, שחושבים ש'אין בעל הבית לבירה זו' ומצרים לעם ישראל, והן אצל עם ישראל ככלל וכפרט. אנו מכירות את עצמנו ויודעות היטב שלא בכל רגע אנו מרגישות את נוכחות אלוקים ממש...

עם ישראל עבר כמה וכמה גלויות – גלות בבל, גלות מדי ופרס בימי הפורים, גלות יוון בימי החנוכה, אבל "הלילה הזה", הגלות האחרונה, ארוכה וקשה מכולן, עד שהדבר מעורר את התמיהה: "מה נשתנה?". מה קורה כאן? מדוע גלות זו ארוכה וקשה כל-כך?

עם מאורעות המלחמה השנייה באיראן כולנו מבינים את גודל הניסים והנפלאות ומרגישים כמה אנו קרובים לגאולה הסופית, האמיתית והשלמה. בליל הסדר אנו באים ושואלים – רבש"ע עד מתי?! אנחנו רוצים לראות בעינינו כבר את הגאולה הזו, שאחריה לא תהיה עוד גלות!

קושיה כללית זו באה לידי ביטוי מפורט יותר בארבע הקושיות:

"שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים".

טיבול – הוא במים או במשקה אחר. טבילה עניינה מירוק וטהרה, כמו שכתוב "ורחץ במים וטהר". על ידי הטבילה במים נעשה הדבר או האדם נקי וטהור. וברוחניות – כאשר אדם נכשל ועשה מעשה בלתי רצוי, עבר עבירה שאסור לעשותה, חלילה, צריך להיטהר ממנה.

ישנם 2 סוגי כשל: עבירות מצד הגוף, כמו עבירות הקשורות לאכילה ושתייה: לאכול משהו לא כשר לגמרי, או לאכול ללא ברכה או לפני קידוש, ויש עבירות הקשורות בנשמה, כמו ביטול קריאת שמע, ברכת המזון או תפילה. כשעוברים על רצון ה' זה מותר כתם, אותו צריך לכבס ולנקות.

לכן צריך לטבול שתי פעמים – בזה ייחודה של הגלות הנוכחית, שבה "מטבילין שתי פעמים" – עליו להיטהר בצורה מוחלטת משני סוגי העבירות, הן מהעבירות שמצד הגוף והן מהעבירות שמצד הנשמה. בעוד בגלויות הקודמות הטהרה הייתה חלקית בלבד, עם ישראל לא נטהר לגמרי מ2 סוגי החטאים, ולכן הייתה אפשרות של גלות שוב ושוב. אבל בגאולה האחרונה – הלילה הזה – תהיה גאולה שלמה שאין אחריה גלות. זה יקרה היות ונגיע למצב של טהרה כפולה ומושלמת – ניטהר גם מהעבירות שמצד הגוף וגם מהעבירות שמצד הנשמה, כי תתבטל לגמרי מציאות הרע. יהיה מצב של מירוק הגוף וגילוי הנפש!

לאחר מכן נשאלת הקושיה הבאה:

"שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ או מצה, הלילה הזה כולו מצה".

החמץ תופח ומתנשא, והוא מייצג התנשאות וגאווה, שהן השורש לכל דבר רע. כל אחת יודעת שבשילד חושב שהוא יודע יותר טוב מהמורה שלו, או מאימא שלו, לא יעשה את רצונם. גם אנחנו לפעמים מרגישים את עצמנו למציאות כמו אותו ילד, וזה מפריע לנו לקיים את רצון ה'.

לעומת זאת המצה מורה על התבטלות ושפלות הלב. זו ההרגשה, כי עלי לעשות את רצוני בכל מצב. כי הוא יודע מה טוב עבורי, כן, אפילו טוב יותר ממני.

על כך אומרים: "שבכל הלילות", בכל הגלויות, שהגאולות שאחריהן לא היו שלמות, עדיין נותר שמץ של רע, גאווה וישות, המיוצג בחמץ; אך "הלילה הזה", הגלות שממנה ניגאל בגאולה האמיתית והשלמה, "כולו מצה" – לא תהיה מציאות של ישות וגאווה כלל.

לאחר מכן נשאל: **"שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות, הלילה הזה מרור".**

ירקות אינם מזון הכרחי, כמו לחם, אלא הם מוסיפים טעם ערב באכילת הלחם.

הירקות רומזים להתייחסות של היהודי לגשמיות העולם הזה.

כשילד קטן שקוע באמצע משחק ואמא קוראת לו לאכול, הוא צועק שאינו רוצה לבוא לאכול כי המשחק מעניין אותו יותר מאשר האוכל. הוא בא ואוכל רק כי הוא מוכרח אבל באמת היה מעדיף לשחק באותו הזמן.

כשילד גדל ומתחנך הוא יבין שיש דברים בעלי ערך יותר מהמשחק שלו, ויכול להגיע לרצון ללמוד תורה – בתחילה לשם ממתק או הנאה שמבטיחים לו ואפילו עד ללימוד תורה לשמה, וירגיש בוודאי שלימוד התורה יקר וחשוב יותר מאשר אכילה. זה סדר עדיפויות נכון אצל יהודי, שמבין, שאמנם צריך לאכול – אבל מצטער על הזמן שמפחית מהלימוד לצורך האכילה לקיום הגוף, ולכן האכילה נחשבת אצל כ'מרור'. יש לו סדר עדיפויות נכון.

בכל הגליות וכן בימינו אנו, **היו זמנים** שיהודים התנהגו כדבעי, וראו בלימוד התורה עיקר, ובעניין האכילה – 'מרור', דבר המעסיק את האדם בהבלי העולם, אבל **היו זמנים** שהתייחסו לגשמיות לעתים כאל "שאר ירקות", דבר המספק טעם ועונג. אך "הלילה הזה – מרור" – בגאולה מהגלות הנוכחית יהיה לנו סדר עדיפויות נכון. יהיה לנו ברור, שהאכילה אינה מטרה להנאה בפני עצמה לעומת לימוד התורה. התענוג והחשק שלנו יהיו מעניינים רוחניים, וכל הדברים הגשמיים ייראו בעינינו נצרכים אך טפלים ותפלים.

והשאלה האחרונה היא – **"שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין, הלילה הזה כולנו מסובין"**.

הן ישיבה והן הסבה מייצגות מנוחה הרי אחרי זמן ארוך שעומדים על הרגליים (ומנקים לפסח...) צריך לנוח! אך ישיבה היא מנוחה חלקית (שמיד ניתן להיעמד ממנה) ואילו הסבה מבטאת מנוחה שלמה וחירות מוחלטת.

בכל הגליות הייתה לעם ישראל מנוחה של פעם 'יושבין' ופעם 'מסובין'. פעם הפוגה קצרה מהצרות ופעם – ארוכה יותר... ואף כשהייתה הגאולה ארוכה יותר, הרי מכיוון שידעו שעדיין אין זו הגאולה השלימה, גם אז לא באמת יכלו לנוח. כמו המצב שהיה בין סבב בעזה לסבב נוסף. כולם ידעו שזו הפוגה זמנית, רק עד הסבב הבא... רק בגאולה העתידה "כולנו מסובין" – תהיה מנוחה שלמה, ניצחון אמיתי שאין אחריו מלחמה, חירות של כל עם ישראל ללא מתח ודאגות, מנוחה של הרחבת הדעת ותענוג אמיתי.

בזמן הגלות עדיין לא למדנו איך ליהנות מתורה ומצוות באופן מלא. פעמים רבות יש מצוות שנראות לנו כעול ויש לנו קושי מעשי או רגשי לקיימן. המצב האידאלי בו ה' מעוניין הוא, שנהנה מלימוד תורה, מקיום מצווה – מכל מצווה. שזה יהיה הכיף והתענוג שלנו שאי אפשר בלעדיו! בחיים שלנו זו כל הזמן עבודה והתקדמות – שיהיה לי תענוג מקיום מצווה, לנכס אלי עוד מצווה שאני מבינה ושלימה איתה והיא מסיבה לי עונג. אך בגלל היותנו בגלות, לא תמיד אנחנו מצליחים לעשות זאת באופן מלא. המצב המושלם יהיה בגאולה העתידה, אז נתענג על הוי' בעונג רוחני מושלם.

שואל הילד: **"מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות"** – איך זה יכול להיות? הוא מתקשה להאמין שבגאולה השלמה נגיע לדרגה רוחנית גבוהה כל כך ושונה כל-כך מזו של הגאולות הקודמות.

איך זה יתכן שהגאולה מהגלות האחרונה – הלילה הזה – תהיה שונה מהגאולה שהייתה לאחר שאר הגליות? איך יתכן שכל אחת מאיתנו תהיה במצב כל כך נעלה – גם טיבול כפול – נזכה למירוק הגוף וגם לגילוי הנפש, גם מצה – ביטול ללא גאווה, גם מרור – יהיה לנו סדר עדיפויות נכון בין גשמיות

ורוחניות, וגם מנוחת הנפש בלי דאגות ומתחים ותענוג אמיתי מרוחניות? קשה, קשה לנו לדמיין מצב אוטופי כזה!

והלילה הזה כולנו שואלים יחד עם הילדים שלנו: מה נשתנה? איך יתכן הדבר שמבטיחים לנו הבטחות כל כך גרנדיוזיות לעולם מושלם ושזה אכן יקרה במציאות מול עינינו?

הקב"ה רוצה שביליל הסדר נשב ונשאל. לא נקבל את המציאות הגלותית שנמצאת מול עינינו. לא נסתפק בה. נשאל ונבקש תשובה.

וכעומק השאלה – עומק התשובה.

התשובה נמצאת בהגדה: **"עבדים היינו... ויוציאנו"**.

אנחנו -עם ישראל - בבת עינו של הקב"ה שהינו כל יכול, וחג הפסח הוא חג החירות. חירות אמיתית.

בני ישראל היו עבדים למצרים ושרויים בעומק הרע של מצרים, במ"ט שערי טומאה (לא פחות ואף יותר משאנחנו כיום), ומכל מקום הקב"ה לא עזב אותם אפילו לרגע אחד. ובאותו הרגע שעלה ברצונו - הוציאם משם בניסים גלויים ועצומים.

הרי, שאנו שואלים – עד מתי?! ומבקשים מה' הלילה הזה שגם כעת הקב"ה בעצמו – לא על ידי מלאך או שרף או שליח - יוציאנו מהגלות ויגאל אותנו ברחמים. אמנם כעת קשה לנו לדמיין איך בדיוק זה יהיה, אך כשתרחש הגאולה נתעלה ממילא למצב הכי נעלה אליו כל העולם מכוון וצועד, ונהיה בעצמנו במצב האידאלי שלשמו ולמענו נוצרנו, ולא יהיו לנו עוד שאלות.

כשם שאז הוציאם אלוקים "ביד חזקה", כך יהיה לנו בגאולה העתידה, "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", גאולה נצחית שאין אחריה גלות, בביאת משיח צדקנו בקרוב ממש, ובפרט בזכות כל אחת מהנשים הצדקניות של דורנו, שהן גלגול של הנשים הצדקניות של דור יוצאי מצרים – ניגאל,

נאו ממש!